

ропологии / Тишков В. – М. : Наука, 2003. – С. 104. **5.** *Євтух В.* Цит. праця. – С. 7. **6.** *Кіссе А.* Етнічний конфлікт: теорія і практика управління. Політологічний аналіз : монографія / Кіссе А. – К. : Логос, 2006. – С. 84. **7.** *Про самоусунення* Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України : Постанова Верховної Ради України // ВВР України. – 2014. – № 11. – Ст.158. **8.** *Сепаратистські* заворушення на Сході відрізняються від протестів на Майдані у Києві, – Я. Техау [Електронний ресурс] / Mediarstar від 08.04.2014. – Режим доступу : <http://www.mediarstar.net.ua/45556-separatistsk-zavorushennya-na-shod-vdrznuayutsya-vd-protestv-na-maydan-u-kiyev.html>. **9.** *Кіссе А.* Цит. праця. – С. 86. **10.** *Євтух В.* Цит. праця. – С.14. **11.** *Тимофєєв С.* Міжетнічні конфлікти та роль держави в їх вирішенні / С. Тимофєєв // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2008. – Вип. 13. – С. 207.

УДК 304.4(377):1:94:34:340.121

О. Т. СЛОБОДЯН

ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ ТЕОЛОГІЇ ІСТОРІЇ Й ТРАДИЦІЙНОГО ПРАВА

Стаття присвячена оновленому концептуальному поясненню перспектив політичної культури в Україні. Користуючись методами філософської антропології, історії теології й метафізики, автор шукає можливості зняти проблему титанізму (націонал-імперіалізму) в сучасній глобальній та національній політичній культурі. У дослідженні автор орієнтується на історію України та правову й політичну історію Європи.

Ключові слова: політична культура, політична свідомість, етос, ідеологія, об'єктивне й суб'єктивне історичне право, політична незалежність.

Слободян А.Т. Политико-культурологические перспективы Украины в аспекте теологии истории и традиционного права

Статья посвящена обновленному концептуальному объяснению перспектив политической культуры в Украине. Используя методы философской антропологии, истории теологии и метафизики, автор ищет возможности снять проблему титанизма (национал-империализма) в современной глобальной и национальной политической культуре. В исследовании автор ориентируется на историю Украины, а также на правовую и политическую историю Европы.

Ключевые слова: политическая культура, политическое сознание, этос, идеология, объективное и субъективное историческое право, политическая независимость.

Slobodyan Olexander. Political and culturological perspectives of Ukraine in the aspect of theology of history and traditional law.

© СЛОБОДЯН Олександр Трохимович – кандидат філологічних наук, кандидат історичних наук і магістр теології, доцент кафедри політичних наук КНУБА

The article is devoted to the explanation of the updated conceptual perspectives of political culture in Ukraine. Using methods of philosophical anthropology, history of theology and metaphysics, author is looking for opportunities to remove the problem of tytanizm (national imperialism) in today's global and national political culture. In a study author focuses on the history of Ukraine and the legal and political history of Europe.

Key words: *political culture, political consciousness, ethos, ideology, objective and subjective historic legal, political independence.*

Ця стаття не претендує на традицію і продовження української політичної науки, яка досі залишається в ментальному контексті радянської доби. Аналітична розвідка політико-культурологічної перспективи України, на думку автора, має орієнтуватися на «історію теології» та історію права в контексті теорії метафізики. Теологія історії розглядає історичний розвиток людства в русі людини до Цілого (Ганс Урс фон Бальтазар), тобто враховує єдність людини та історії, коли йдеться про духовність звичаєвого та позитивного права¹. Ганс Урс фон Бальтазар у другій половині ХХ століття ставить питання, без яких не вирішити сучасні історичні глобальні питання: як уникнути людського титанізму? «І праві, і ліві не можуть змиритися з тим, що земне існування у часі – фрагментарне. Вони пропонують різні формули з наміром доповнити фрагмент до Цілого або, за можливість, навіть зрозуміти його як наявне Ціле»². Метафізика допомагає зрозуміти фрагментарність світу людини в історії. Теорія метафізики враховує єдність людини та космосу, тобто духовне самопізнання особи та категоріально-наукове відновлення поняття «душі»³. Останнє вже знайшло своє місце у філософії персоналізму ХХ століття. Головні вектори розуміння категоріального значення «душі» людини – абстрактне мислення, реальність самотождности людини від народження до смерті, іманентне (а не виховане) відчуття свободи як опозиція до детермінованости.

Після революції гідности в Україні 2013–2014 років Росія як політична імперія передбачає у своїй новій військовій доктрині превентивні ядерні удари по заново визначеному ворогу. На думку фахівців, в Іловайському «котлі», який влаштувало російське командування не без допомоги української фахової непомпідтентности, влітку 2014 року, використано ракети з урановим начинням. Нова доктрина, новий ворог, нова зброя історично є дуже «старими». Ядерний «ведмідь» євразійської двоголової імперії знову намагається протиставити себе християнському гуманізму, культурі, праву і, взагалі, – цивілізації.

Криза світоглядних принципів буття народів в Новому часі через сучасні технології глобально вплинула на цілий світ. Історично Україна поступово асимілювала середньовічні релігійно-культурні протистояння у своєму традиційному звичаєвому праві, яке було співзвучне бага-

тьом формам європейського християнського права. Від XVI століття в Україні мали місце різні редакції Литовських статутів. Останній, найдосконаліший (так званий «Новий») діяв у Київській, Подільській та Волинській губерніях від 1588 року до 1840 року. Джерелами Литовських статутів були: звичаєве право Литви, Білорусі, України, Польщі, «Руська правда» (XI століття), судові постанови, поточне законодавство, німецьке (Магдебурзьке), польське, римське право⁴. У відносинах з іншими державами Україна існувала в контексті міжнародного права, яке джерельно творилося в університетах Праги і Саламанки від XIV до XVI століття.

Так в теології історії українці національно актуалізували сучасне поняття «прав людини», яке в Європі почали практикувати з XVII століття⁵.

У контексті сказаного війна Російської імперії (Московії) проти України ніколи не припинялася, принаймні з XVI століття, від Люблінської унії. В Речі Посполитій відбувся певний зворотній синтез християнської свідомості: повільно народжувався демократичний процес в історичному праві. Соціально-політична боротьба українського народу за відновлення власної держави була наслідком розходження політичної практики з процесом демократизації міжнародного права.

Тому концепції гуманізму, культури і політичної економіки, які є контекстами сучасного розвитку суспільства, важливо було б переглянути, відтворюючи історичну пам'ять звичаєвого права народів і канонічного права християнства. Там, де Церква підпорядковується державі з імперськими амбіціями, сьогодні відновлюється ядерна загроза і тотальне протистояння християнському гуманізму. Таким є зміст сучасної війни Росії з Україною і протистояння Росії та цивілізації⁶.

В контексті відновлення історичної пам'яті (метафізичного самопізнання), теології історії та українського звичаєвого права знаменним постає доба творчості Тараса Шевченка. Василь Доманицький помічає у своїх дослідженнях глибокий і динамічний характер творчої свідомості Тараса Шевченка. Дослідник наводить текст передмови, яку Шевченко написав у Седневі 8 березня 1847 року до збірки «Три літа»⁷. Поет звертається до української інтелігенції з проханням не вважати на москалів, які, не розуміючи слов'янських мов, повчають слов'ян і пишуть про єдність слов'янства: «на москалів не вважайте, нехай вони пишуть по-своєму, а ми – по-своєму: у їх народ і слово, і у нас народ і слово: а чиє краще, – нехай судять люде. [...] Чому Караджич і Шафарик, не постриглись у німці (їм би зручніше було!), а остались слов'янами, щирими синами матерів своїх, і славу добрую стяжали. Горе нам! Но, братія! Не вдавайтесь в тугу, а моліться Богу і работайте розумно во ім'я матері нашої України безталанної. Амінь».

Духовна організація суспільства визначає рівень розвитку культури. Тарас Шевченко серед українських мислителів XIX століття саме як митець зміг найглибше зануритися у власну свідомість. І тим через поетичне слово ближче за інших підійшов до духовної реальності, в якій конкретний історичний фрагмент здатен актуалізувати Ціле як буття народу (буття як необхідності, за Парменідом і Гегелем).

Поетичний геній Тараса Шевченка виявив усі основні архетипи культури, тобто духовно-історичні джерела та їхні модулі для українського народу. Поет відтворив національну форму інтроверсії, а саме: 1) жертву, жертвоне життя людини (етимологічно – функцію жерця, тобто священика) – засіб отримання справедливості у християнстві; 2) роль справедливості (етимологічно – функцію законодавця) – архетипу царя як символу служіння людини людині; 3) пророка, проголошувача блага (етимологічно – як того, хто виявляє духовні й фізичні напрями розвитку суспільства).

Відродження джерел загальнолюдської історичної культури у творчій свідомості Тараса Шевченка започаткувало антисруктури духовного поетичного стилю його поезії (повернення духовності в традицію народу, «очищення» національної духовності). Виявлення соціальних антиструктур дозволило поету відновити знищені цивілізацією первинні смисли фундаментальних понять людського духу та підсвідомості. Тому можемо зауважити, що роль геніїв мистецтва в політичній історії залишається певною лакуною, що пов'язано з ідеологізацією нашої історичної пам'яті. Духовний стиль класичної поезії має служити теології історії, метафізиці, а через них мати вихід на методологію історії й теорії політики.

Якщо релігія, за визначенням, є зв'язком між глибинами нашої підсвідомості та зовнішнім порядком (космосом), між умом (адекватністю) та внутрішньою і зовнішньою трансценденціями, зрештою, між рефлексією та екзистенцією (тобто релігія надає нашій буттєвості як необхідності існування динамічності, що перетворює нашу необхідність в акт, у соціальне мислення й політичну діяльність), – то соціальні функції пророка, жерця (священика) й царя (символа правових норм народу) пов'язують духовно-раціональні можливості кожної людини із різними архетипальними нормами культури в її онтогенетичному й філогенетичному розвитку. Такі зв'язки слід вважати системою національної ідеї (етосом-ідеєю, національною справедливістю). Відповідні категорії як зв'язки між групами політичних інтересів у суспільстві мають набувати нового структурного змісту й, відповідно, іншої динаміки, іншої кадрової політики, що наближає політичні повноваження (фахівців і чиновників) до загальнонародних інтересів, а не інтересів окремих політичних груп при владі.

Так в історії політики з'являється можливість звертатися до історичної пам'яті, і відповідно історичних норм права, без ідеологічних матриць в методології. Етос-ідея як метаполітичний рівень національної свідомості – це рівень, на якому не є можливим існування ідеології, неможливе жодне концептуально обмежене уявлення про політичне життя. Відновлення традиції народу збагачує позитивне об'єктивне право нормами звичаєвого права, а отже розширює дію суб'єктивного права в законодавстві й таким чином поглиблює справедливість юриспруденції. Самообмеження політичної еліти динамізує суб'єктивне право громадян і відчуття політичної свободи народом.

Базові національно-етичні цінності, норми поведінки, звичаї і традиції у формах художнього переосмислення Об'явлення митцями здатні стати світосприйняттям і телеологічною діяльністю – етосом – людини. Творчість Тараса Шевченка і, насамперед, його поезія актуалізували відповідні етичні цінності національної культури, відтворили інтроверсію і національний етос, який в сучасності відновлюється як історична ланка європейського консенсусу буття. Поезія Тараса Шевченка, антиструктури його духовного поетичного стилю є адекватною відповіддю на ментально-правові, християнсько-демократичні труднощі соціального розвитку в історії Європи.

Принаймні сьогодні, в ХХІ столітті, українцеві, який прагне історичної єдності власної традиції життя з європейськими цінностями, – такій людині можна починати своє політичне самовиховання з поезії Тараса Шевченка. Це означає вчитися бути політиком поза ідеологіями: а точніше, бути мислителем національно-міжнародного права, представником етосу (міри справедливості) українського народу.

Можна спостерігати, як сучасна феноменологія намагається захопити різницю між значеннєвими одиницями окремих фактів, тобто з'ясувати тип взаємодії між фактами, викривленими ідеологіями. Кожен тип – міра свободи мислителя. Поняття «школи» в такому історичному сучасному контексті виступає моментом стагнації дослідницької думки. В історії пізнання подібний процес стагнації спостерігався в історії філософії в античну добу. Після класичного періоду в Давній Греції створювалися численні філософські школи, що готувало занепад античної думки. Інтенсив був переможений екстенсивом аналітичної думки.

Проте традиція народу є природньою «матрицею», найвищим типом сутнісних політичних рішень еліти. І хоча до Ніколло Мак'явеллі (ХVІ ст.) не було категоріально сформованим поняття Вітчизни, національні традиції через професійну діяльність еліти (сублідерів, які отримали університетську освіту), вже здатні були утворювати нові можливості боротьби проти стагнації соціального розвитку, у

тому числі й у науковій методології. Такий тип свободи думки намагається зрозуміти нижчі рівні політичної парадигми як шлях до миру і взаєморозуміння. З університетських теологів і правників (від XII ст.) почався процес демократизації права всередині авторитарних середньовічних держав.

У такому контексті розвивається сучасна дипломатія Об'єднаної Європи щодо війни Росії з Україною та міжнародними енергетичними домовленостями. Європа не може поступатися цінностями, які створили саму Європу. Проте «мир і взаєморозуміння» в міжнародному діалозі з агресором повинно в ідеалі зумовлюватися не страхом перед третьою (ядерною) світовою війною, але переконуючими фактами наслідків агресивної політики, у якій сам агресор знищує свої можливості соціального розвитку. В результаті розширюються основні смисли буття людини: істина, благо, краса. Відроджується смисл існування людства, поглиблюється міжнаціональний інтенсив «прав людини» на відміну від екстенсиву пізньої античної думки.

Відповідно поняття «розвитку» як ідеї «прогресу» (ідеї, що виникла у XVIII столітті в католицькій монастирській теології), вже в XX столітті почало викликати питання у соціологів релігії та культурологів (див. праці Кристофера Довсона). Саме в добу Тараса Шевченка (XIX ст.) поняття «розвитку» як «прогресу» почали розуміти на заході Європи позитивістськи й урбаністично (Огюст Конт). Почався новочасний період «шкіл», черговий занепад аналітичної думки. Замість відкритості до діалогу культур, творили умови допомоги сильних суспільств слабким, тодішніх імперій маленьким національним країнам з метою поступової асиміляції їхніх культур з культурою імперською. Цей історичний процес разом із технологічними й політичними революціями та офіційною секуляризацією християнської Церкви (1803 – 1870) намагався підмінити кількісним фактором традиційну духовність християнства, яка на той час уже давно набула генетичної форми у підсвідомості європейських та американських народів. Екстенсив аналітичної думки призвів до самовпевненості імперій, стагнації міжнародного права, посилення фактору агресії.

Проте інтелектуальна боротьба за традиційну християнську свідомість продовжувалася. Е. Меєр у першій половині XX століття намагається пояснити, що реальність визначає лише конкретне, індивідуальне, тобто – фрагмент буття, фрагмент Цілого. Свого часу Платон у діалозі «Тімей» пояснив, як природні науки можуть бути викривлені зусиллями великого розуму. Тобто як Ціле може бути викривлене фрагментом. Поняття «розвитку», «прогресу» на кінець XX століття втрачають традиційну сутність завдяки «великим» умам. Цей інтелектуальний процес почався ще від Декарта і Канта. І лише трансцендентний

(не тансцендентальний!) рух «душі» людини як наукової категорії може пояснити «розвиток» на екзистенційній вертикалі буття людини, народу, людства. У життєвій синтагмі мислення поняття розвитку постійно стагнується «великими» умами, які технологічно підтримує та чи інша тимчасова політична влада. Це відбувається або за рахунок дифузії, або за рахунок складного синтезу у свідомості еліт. Тільки у великій поезії (услід за Гайдеггером) політичний аналітик може віднайти сутність політичного буття (взаємодію права та ієрархії, смисл державного існування народу) – пізнати національний етос-ідею як національну справедливість (етос) і недетермінованість людини конкретної ментальності й конкретної культури, тобто іманентної свободи у пізнанні адекватності політичних рішень як динаміки розуму.

Таку істину й таку свободу ми спостерігаємо у всіх світових релігіях. Людина має повернутися зі стану «побічного продукту механічного порядку» (Крістофер Довсон) в контекст духовних і моральних цінностей.

Інтенсив та екстенсив аналітичної думки в історії пізнання набуває ознак єдності якості й кількості, що є діалектичною формою творення світу. Так єдність періодично стагнує в політичному розвитку суспільства за рахунок розходжень між свідомістю спільноти (народна й релігійна традиції) та свідомістю колективу (бізнес-план, ідеологія). Інтенсив та екстенсив аналітичної думки в історії самопізнання, в історії метафізики поступово розчиняються в історичній безкінечності свідомості людини. Такі втрати відбуваються через «завали пам'яті», про які писав Августин⁸. Проте єдність якості й кількості залишається в потенції ума людини, яка природньо прагне щастя. Культури, через які актуалізувалися світові релігії, започаткували політичні традиції, спрямовані на повернення до апріорної єдності якості й кількості. Духовно-раціональний процес пізнання людини завдяки традиціям поділився відповідно на інтроверсію з метою якісного наповнення свідомості та інтроспекцію, спрямовану до кількісної повноти.

Культура так і не стала в історії людини досконалим інструментом якості й кількості, хоча єдність в раціональності людини інтроверсії та інтроспекції відкрили можливість політичного діалогу, а отже, поглибила можливості творення власного буття за допомогою політичних рішень. Форми поезії, філософії, символи мистецтва отримали здатність передавати сакральність сприйняття, що почало втрачатися в політичному мисленні через секуляризацію духовної культури.

Західні монархії під впливом географічної обмеженості територій своїх народів узагальнювали й контролювали життя естетичною динамікою права, творячи історію «кола» і «лінії». Східні монархії відмовилися від позитивної динаміки права через безмежні географічні обши-

ри, на яких контролювати життя людей було дуже важко. На Сході перемогла релігійна традиція та її мораль у формі вертикального часу. Людина Сходу звикла покладатися на магічні сили і сакральність. Раціоналізована мораль – етика – стала фундаментом численних релігійних філософій Сходу. Проте поети, філософи й пророки творили баланс якості й кількості як на Заході, так і на Сході.

Особливе місце в історії західної духовності належить Тарасові Шевченку і його поезії. В ній можна помітити творче прагнення наблизити якість і кількість, естетику й етику людини до центру історії, гуманної реальності любови, правди і милосердя. Вчення Ісуса, яке актуалізувалося у християнській культурі, позитивно динамічно вплинуло на ціле людство. І Шевченко у своїй творчості через національну форму зміг передати цей загальнолюдський зміст.

Якщо говорити про традицію філософської антропології, то її можна вивчати в історії філософії від Платона до св. Томи з Аквіна, від Декарта до Гайдеггера, від Канта до Субірі, від Феєрбаха до Макса Шелера і Леві-Стросса. Людина – історична істота. Хав'єр Субірі сказав, що вона «створює себе в процесі вибору»⁹. Але людина є істотою не лише історичною, але й природною. Тому гносеологія не завжди збігається в історії з онтологією, з тим, чим реально в процесі самовідтворення постає людина. Отже, шукати аналітичний метод у філософській антропології означає насамперед відмовлятися від наукових редуцій, від ідеологій, тобто від забобонів. Політологія в контексті антропології постає «інтенсивом людяности».

Виникнення людини, пізнання, воля, єдність і роздвоєність людини, страждання й смерть, і нарешті, особистість як спілкування і вибір – все це проблеми філософської антропології. Святий Августин у V столітті започаткував новий метод дослідження людини – феноменологічний, поєднавши філософію й теологію у пізнанні. Йдеться про аналітичний синтез іманентної й трансцендентної дійсностей людини, які набрали характеру мотивацій людської реальності. Мотивації соціальної діяльності людини є структурним елементом стабільності політичного розвитку і його відповідної поступовості, тобто ефективності в структурі політичної системи суспільства.

Як творчість поетичного генія можна вписати в таку філософсько-політичну, а до певної міри й теологічну, традицію західної думки?

Світова наукова громадськість через ЮНЕСКО прийшла до висновку, що на початок XXI століття головною проблемою людства є втрата смислів та ідентифікації. Конференція ООН у Відні 1993 року задекларувала і закликала творити міжнародні й національні права спільнот, які суттєво відрізняються від прав індивідів та колективів.

У сфері філософії до такого усвідомлення привів розвиток персоналізму. Ще учні Гуссерля віддалились від ідеалізму свого вчителя, помі-

тивши особливе ядро в людині, яке не піддається феноменологічному опису. У свідомості людини виявили структурну протилежність до онтологічного «Я» – психологічне «Я» як комплекс актів або переживань, які можуть ставати єдністю, виходячи з підсвідомого рівня на рівень рефлексії, формуючи самість людини. Сьогодні, як і завжди, для повноти такої структури психологічного «Я» не вистачає історичної ідентичності. Історичність, історичне право й ідентифікація – одна із центральних проблем у політиці України як незалежної держави кінця ХХ століття.

Лише після виборів президента й парламенту восьмого скликання у 2014 році західна Європа й західний світ взагалі визнав український народ політично незалежною нацією. У центрі нових соціальних процесів в Україні, які розпочалися з революції гідності й продовжилися у війні з Росією, – політичні й конституційна реформи, нова кадрова політика, нова інтенсивна елітарна свідомість, започаткована синтезом свідомості національного й міжнародного західного права. Відповідно політичні програми на мікро-, мезо- й макро- рівнях динамічно змінюють типи легітимності влади. Ідеологічні матриці формуються «знизу», нова політична еліта «не може» більше не враховувати у своїх програмах етос, розуміння національної справедливості й історичної пам'яті й права. Сучасний мислитель Квін сформулював відповідний досвід так: «Бути – означає бути певним значенням перемінної величини»¹⁰.

Це – політичний процес наближення влади до народу. А отже, Українська держава починає набирати ознак «українськості», а відповідно, й державної незалежності.

1. *Бальтазар Ганс Урс фон*. Целое во фрагменте. Некоторые аспекты теологии истории / Бальтазар Ганс Урс фон / пер. с нем. – М., 2001. 2. Там же. – С. 7. 3. *Мондін Б.* Онтологія і метафізика : підручник систематичної філософії / Мондін Б. – Т. 3. [пер. з італ.]. – Болонья, 2009, Жовква, 2010. 4. *Новий довідник: Історія України / упоряд. : Крупчан С., Крупчан Т. та ін.* – К., 2005. – С. 129. 5. *Сучасне поняття «прав людини» у XVII столітті* Гуго Гроцій описав як «недоторканість власності, добру віру, чесність у справах і загальну узгодженість наслідків людської поведінки й того, на що люди заслуговують. Ці умови не є результатом добровільного вибору чи продуктом домовленості, а радше навпаки: вибір і домовленість логічно виходять із потреб справи». «Гроцій мав вагомі підстави вважати, що добробут людства вимагає вичерпного й систематичного аналізу правил, які керують міждержавними взаєминами» (*Себайн Дж. Г., Торсон Т. Л.* Історія політичної думки / Г.Дж. Себайн / [пер. з англ.]. – К., 1997. – С. 379, 378). 6. *Доманицький В.* З науково-творчої спадщини / Доманицький В. : у 2 кн. – Кн. 2. – Черкаси, 2010. – С. 44-45. 7. *Августин, святий.* Сповідь / пер. з лат. – К., 1996. 8. *Вальверде К.* Философская антропология / Вальверде К. / пер. с испан. – М., 2000. – С. 11. 9. Там же. – С. 31.